

K niektorým vybraným hľadiskám subordinácie v nemeckom a slovenskom jazyku

Jana Lauková

Katedra germanistiky s oddelením prekladateľstva a tlmočníctva,
Fakulta humanitných vied, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica

Súčasný trend interlingválneho porovnávania, ako vieme, sa síce nesie v znamení lingvistickej pragmatiky, resp. kulturologicky orientovanej lingvistiky, ale nevyhnutné sú ďalšie výskumy týkajúce sa viacerých štruktúrno-funkčných aspektov medzijazykových vzťahov. Bez osvetlenia týchto aspektov nemáme komplexný konfrontačný obraz jazykových systémov a ich realizácie v reči. Slovenská germanistická jazykoveda zahŕňa značné množstvo nemecko-slovenských komparatívnych prác týkajúcich sa syntaktickej roviny jazyka, ale väčšinou ide o čiastkové sondáže do problematiky z pohľadu slovenského recipienta. Chýbajú však pokusy o systematické a komplexnejšie konfrontatívne uchopenie syntaktickej roviny z pozície nositeľa slovenskej kultúry.

V predložennom príspevku sa zaoberám niektorými aspektmi subordinácie, ktorú chápem ako inkorporáciu, resp. integráciu podradených (závislých) viet do nadradených (nezávislých) viet; označujem ich ako vedľajšie a hlavné vety podrad'ovacieho súvetia. V centre pozornosti bilaterálnej konfrontácie sú nasledovné kritériá:

- formálne kritériá (spájacie prostriedky, deiktické výrazy, resp. možnosť ich doplnenia v hlavnej vete, t. j. korelácia, slovosled a vetosled v podrad'ovacom súvetí),
- funkčné kritériá (vetnočlenská funkcia vedľajšej vety v štruktúre hypotaxe),
- sémantické kritériá týkajúce sa významových vzťahov medzi vetami v rámci súvetia.

V rámci týchto kritérií kategorizujem vedľajšie vety na vety obsahové (Inhaltssätze), vzťažné (Relativsätze) a príslovkové, resp. okolnostné (Adverbialsätze).

V prvom rade na spoločnej deskriptívnej báze venujem pozornosť intralingválnej konfrontácii subordinácie – s ťažiskom na vedľajšie vety, pričom v nemeckom jazyku beriem do úvahy aj infinitívne a participiálne konštrukcie (Infinitiv- a Partizipialkonstruktionen), ako aj vedľajšie vety a nepravé vzťažné vety nadväzovacie (weiterführende Nebensätze). V slovenčine analogicky konfrontujem nepravú hypotaxu ako špecifický druh formálne podrad'ovacieho, ale obsahovo prirad'ovacieho súvetia.

Z hľadiska formálnych aspektov sa afinity vyskytujú v rozdelení vedľajších viet na spojkové a vzťažné, a to podľa spájacích prostriedkov a odkazovacích výrazov. V oboch jazykoch existujú afinity a kontrasty v inventári spájacích výrazov, ako aj rozdielov vo frekvencii a rozsahu ich používania. Kontrasty sú v začleňovaní subjektových a objektových viet do hlavných viet, pričom v nemeckom jazyku je častý výskyt týchto typov vedľajších viet bez spájacieho výrazu. Rozdiely sa vyskytujú napr. pri voľbe zodpovedajúcej spojky, ktorá je viazaná na jednotlivé slovesá, resp. na určité významové skupiny slovíec alebo je podmienená významom súvetného vzťahu. Ako

príklad uvediem, že nemeckej spojke *dass*, ktorá plní len syntaktickú funkciu spájacieho výrazu, zodpovedajú slovenské spojky *že* a *aby*. Ako uvádza F. Štícha (2003, s. 672), ich významový rozdiel súvisí s ich syntaktickou funkciou, pričom spojka *že* vyjadruje skôr konštatovanie a spojka *aby* výzvu. V tejto súvislosti sa spravidla spája s modálnymi slovesami alebo slovesami, ktoré vyjadrujú želanie, výzvu, prosbu atď. Kontrasty sa následne prejavujú aj pri inkorporácii predmetovej vety do vety nadradenej, keď v nemeckom jazyku môže byť podmetová aj predmetová veta uvedená bez spojky (tzv. *uneingeleiteter Objektsatz*). V slovenskom jazyku sa ako ekvivalentná konštrukcia v takýchto prípadoch používa vedľajšia veta uvedená spojkou.

Príklad: *Ich glaube, er kommt heute nicht mehr. – Myslím, že dnes už nepríde.*

Ku kontrastom dochádza aj pri transformácii obsahových vedľajších viet na infinitívne alebo participiálne konštrukcie v nemeckom jazyku, keď je podradená veta vo funkcii subjektu alebo objektu vyjadrená formou infinitívu alebo participia, ktorý je do nadradenej vety formálne aj významovo začlenený. V tomto prípade zodpovedá nemeckému infinitívu v slovenčine vedľajšia veta uvedená spojkami *že* alebo *aby*. Okrem toho sa táto kategória tzv. polopredikatívnych, resp. polovetných konštrukcií v slovenskom jazyku vyskytuje len pri príslovkových vetách, konkrétne pri transformácii podmienkových viet na polopredikatívnu konštrukciu.

K podstatným kontrastom dochádza v postavení prísudku v tzv. nepriamom slovoslede v nemeckej vedľajšej vete. Tento syntaktický jav slovenčina nepozná, a preto v podobných konštrukciách často dochádza k interferenciám a nesprávnemu použitiu. Pod vplyvom tejto skutočnosti existuje tendencia používať prísudok na konci vedľajšej vety aj v slovenskom jazyku, resp. tendencia umiestňovať prísudok pri prekladoch zo slovenčiny do nemčiny podľa slovosledných pravidiel slovenského jazyka.

Rozdiely sa prejavujú aj v korelácii, ktorá ako súvŕažnosť odkazovacieho výrazu (zámena alebo príslovky) so subjektorom alebo vzťazným zámenom signalizuje integráciu vedľajšej vety do hlavnej vety. Používanie korelátov je podmienené syntakticky relevantnými vlastnosťami slovesa (valencia) a je viac-menej gramatikalizované (týka sa to hlavne predmetových viet). V oboch jazykoch je používanie korelátov pri niektorých slovesách za určitých syntaktických, významových či komunikatívnych podmienok obligatórne. Preferenčné používanie korelátov (s platnosťou normy) sa prejavuje v oboch jazykoch pri prísudkoch s pevnou obligatórnou väzbou na doplnenie objektu v predložkovom páde (napr. *hinweisen auf etw. – poukazovať na niečo, sich um etwas kümmern – starať sa o niečo*). V nemeckom jazyku musia niektoré slovesá objekt vždy vyjadriť lexikálne, teda aj s korelátom, pričom v slovenčine predložková väzba sama osebe korelát vždy nevyžaduje (*sich auf etwas verlassen – spoliehať sa*). Používanie korelátu pri slovesách s genitívnou väzbou v slovenčine prevláda, resp. je dané dokonca normou. Je potrebné zobrať do úvahy aj postavenie korelátov v hlavnej vete, ktoré je v nemeckom jazyku dané rámcovou štruktúrou nemeckej vety. Koreláty sa vyskytujú v oboch jazykoch v obsahových, príslovkových a vzťazných vetách a ich použitie je fakultatívne aj obligatórne.

Slovosled a vetosled v podrad'ovacom súvetí som skúmala z hľadiska gramatického vetosledného princípu. Obidva jazyky sa vyznačujú podobnosťami v rámci vetosledu. Všeobecne sa tu vychádza z vetnočlenskej platnosti vedľajšej vety a z tohto dôvodu je aj v nemčine, aj v slovenčine uzualizované postavenie vedľajšej vety v postpozícii.

Ustálené poradie majú prívlastkové vety a účinkové vety, pri ostatných typoch viet je vetosled voľný (známe je napr. anteponovanie obsahových viet). Kontrasty sa prejavujú v slovoslede v rámci súvetia. V nemčine patrí gramatický slovosled k výrazným a centrálnym gramatickým javom, špecifická je hlavne pozícia určitého slovesného tvaru, vetný rámec a slovosled komponentov zloženého prísudku. K spoločným slovosledným javom v oboch jazykoch v rámci subordinácie patria: pozícia spojok, substantív a zámen vo funkcii subjektov a objektov a pozícia morfémy *sa* (*sich*). Špecifickým a charakteristickým syntaktickým javom v slovenskom jazyku je existencia viet s nevyjadreným podmetom, kde takisto dochádza v porovnaní s nemeckým jazykom ku kontrastom, čo môže mať za následok prípadnú interferenciu v procese prekladu predovšetkým u translatológov-začiatočníkov.

Z hľadiska funkčných a sémantických aspektov subordinácie existujú v oboch jazykoch afinity pri rozdelení vedľajších viet podľa vetnočlenskej platnosti, napr. v oboch jazykoch sú obsahové vety doplnením slovesno-menného prísudku a doplnením prísudku slovesného. Kontrasty sa týkajú predovšetkým valencie prísudku hlavnej vety, konkrétne:

- diferenciacie prístavkových podmetových viet,
- špecifikácie obsahového a cieľového predmetu v slovenčine vo forme vedľajšej vety,
- diferenciacie doplnkových viet k podmetu a predmetu,
- možnosti transformácie podmetových a predmetových viet, ale aj niektorých príslovkových viet na infinitívne, resp. participiálne konštrukcie,
- ďalšieho rozdelenia a špecifikovania príslovkových viet (napr. slovenčina rozlišuje pri spôsobových, resp. modálnych vetách prirôvnávacie vety, účinkové vety, ale aj tzv. zreteľové vety).

Predpokladaný prínos výskumu spočíva v prezentácii deskriptívneho obrazu vybraného výseku nemeckého a slovenského jazyka na syntaktickej rovine, ktorý zodpovedá základnej orientačnej potrebe slovenského apercipienta. Zistenia vyplývajúce z výskumu môžu po nemecky a po slovensky hovoriacemu recipientovi priblížiť systematickejší a ucelenejší pohľad na danú tematiku.

Výsledky sú využiteľné predovšetkým pri translačných aktivitách, konkrétne pri prekladaní a tlmočení z nemčiny do slovenčiny, resp. naopak; pri osvojovaní si syntaxe nemeckého jazyka, ako aj pri aktivitách predpokladajúcich pochopenie princípu tvorenia a stavby nemeckých syntaktických konštrukcií v rámci subordinácie.

Literatúra:

DOLNÍK, Juraj – BAJZÍKOVÁ, Eugénia – MLACEK, Jozef – TOMAJKOVÁ, Elena – ŽIGO, Pavol: Princípy stavby, vývinu a fungovania slovenčiny. Bratislava: Stimul 1999.

DOLNÍK, Juraj: Základy lingvistiky. Bratislava: Stimul 1999.

DUDEN. GRAMMATIK DER DEUTSCHEN GEGENWARTSSPRACHE. Band 4. 1984. 4. völlig neu bearbeitete und erweiterte Auflage. Mannheim: Dudenverlag 1984.

ENGEL, Ulrich: Deutsche Grammatik. Neubearbeitung. München: Iudicium Verlag 2004.

HELBIG, Gerhard – BUSCHA, Joachim: Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht. Leipzig – Berlin – München: Langenscheidt Verlag Enzyklopädie 1993.

KAČALA, Ján: Syntaktický systém jazyka. Pezinok: Formát 1998.

MISTRÍK, Jozef: Slovosled a vetosled v slovenčine. Bratislava: SAV 1966.

MISTRÍK, Jozef: Gramatika slovenčiny. Bratislava: SPN 2003.

MOŠKO, Gustáv – NIŽNÍKOVÁ, Jolana – SABOL, Ján: Súčasný slovenský jazyk. Cvičenia zo syntaxe. Košice: Rektorát Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 1992.

MOŠKO, Gustáv: Príručka vetného rozboru. Prešov: Náuka 1997.

ORAVEC, Ján – BAJZÍKOVÁ, Eugénia: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Syntax. Bratislava: SPN 1982.

SCHWANZER, Viliam: Zur Syntax im unmittelbaren deutsch-slowakischen Sprachkontakt. In: Jazykovedný časopis, 1969, roč. 20, č. 1, s. 3 – 15.

ŠIMEČKOVÁ, Alena: Úvod do studia jazykovedné germanistiky. Praha: Karolinum 2005.

ŠTÍCHA, František: Česko-německá srovnávací gramatika. Praha: Argo 2003.

TROŠOK, Roman: Bemerkungen zur Topologie der Infinitivkonstruktionen in deutschen und slowakischen Nebensätzen. In: Zu eigenen Problemen der kontrastiven Beschreibungen des Deutschen. (Vorträge). Nitra – Passau: Verlag Karl Stutz 1996, s. 22 – 29.

TROŠOK, Roman: Syntaktische Analysen. Nitra: FF UKF 2002.

VANĀKO, Juraj: Lingvistické a didaktické otázky slovenskej syntaxe. Banská Bystrica: Metodické centrum 2000.